

Seijst

Uitgave van het Zeister Historisch Genootschap

2017-IV

Ommetje door Zeist
Twee adelaars uit
hetzelfde nest?

Hendrik Marsman
Ernos-kroon

Seijst

*Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist*

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4x per jaar.

Jaargang 47 nummer 4. December 2017.

Drukwerk: Drukkerij Gregorius, Utrecht.

REDACTIECOMMISSIE

H. Beudeker, E. de Jonge, D. van de Kamp, mw. Fl. de Vrijer en mw. M. Wagenaar, redacteuren en J.P. van 't Sant, hoofdredacteur.

VORMGEVING

M. Slappendel

REDACTIEADRES

Postadres: Postbus 342, 3700 AH Zeist

E-mail: info@zhg.nl

BIJDRAGEN AUTEURS

Informatie over het aanleveren van kopij:
www.zhg.nl

LEDENADMINISTRATIE

Aanmeldingen van nieuwe donateurs en adreswijzigingen kunnen schriftelijk worden gemeld via Postbus 342, 3700 AH Zeist. Het kan ook via het e-mailadres: info@zhg.nl.

IBAN: NL95 INGB 0003 8403 83

WEBSITE

www.zhg.nl

Legaat of lijfrenteschenking:
ANBI-beschikking
nummer 55 537

Ommetje door Zeist

87

Weer een wandeling door Zeist! In onze 'special' werden de lezers aangespoord ook een moderne wandelroute door ons dorp te bedenken. Dat is gelukt. Eerst het interessante artikel lezen en dan er op uit!

Twee adelaars uit hetzelfde nest?

100

De oorspronkelijke kathedraal van de NoorderLichtkerk in de vorm van een adelaar verdween maar kwam weer terug op zijn oude plek. Ontdekt werd dat deze adelaar zeer waarschijnlijk een tweelingbroer/zus heeft die te vinden is in de Rotterdamse Bergsingelkerk.

Hendrik Marsman

105

In onze reeks korte verhalen over Zeister schrijvers en dichters: Hendrik Marsman. U kent vast zijn dichtregels: *Denkend aan Holland / zie ik breede rivieren / traag door oneindig / laagland gaan*. Maar hij heeft ook gezegd: '... alles beter dan Zeist'!

Ernos-kroon

108

In 'Uit de collectie' van het ZHG bespreekt onze conservator Karen Veenland een bijzonder attribuut van de gymnastiekvereniging 'Ernos' van het Christelijk Lyceum Zeist.

In de speciale uitgave van Seijst 'Rondwandelingen door Zeist in 1874, 1900 en 1907' hebben we een oproep gedaan voor een verhaal over een rondwandeling in Zeist in 2017.

We hebben daarvoor een prijsvraag uitgeschreven. Het resultaat viel niet echt mee, slechts één persoon is de uitdaging aangegaan en het resultaat ziet u hierbij.

De redactie is wel zeer blij met deze bijdrage, zij voldoet aan al onze criteria: een wandeling die zo te lopen is met mooie beschrijvingen en goede bijpassende foto's, kortom zeer de moeite waard om deze rondwandeling te publiceren.

Na het lezen zult u het ongetwijfeld met ons eens zijn dat het een goed idee is dit artikel op te nemen. Het legt een stukje geschiedenis van Zeist vast voor het nageslacht. Wij wensen u veel wandelplezier en hopen dat er over een jaar of 15 of 25 nog weer eens een nieuwe rondwandeling door Zeist komt.

Slotstaete heeft de vorm van de oude Brouwerij.

TENZIJ ANDERS AANGEGEVEN ZIJN ALLE FOTO'S GEMAAKT DOOR DE AUTEUR IN 2017

Een ommetje door Zeist in 2017

Michael Hartwigen

Wie vanaf de A12 door Bunnik naar Zeist reist, rijdt op een smalle weg, met uitzicht op weilanden tussen een dubbele rij bomen door. Aan het einde ligt een rotonde en

zien we verderop de achterzijde van het Slot Zeist. De meeste medeweggebruikers gaan hier linksaf, maar wij rijden rechtdoor, dan rechtsom langs het park van het Slot, en parkeren rechts op de Brouwerij. Geen

Zeistenaar kan nog vertellen hoe het hier gebrouwen bier smaakte, want de brouwerij sloot al meer dan tweehonderd jaar geleden haar deuren. Het gebouw stond er langer, steeds verder vervallend, totdat het rond

Seijst
2017
IV-87

Het Slot vanaf de
Zinzendorflaan.

Het Slot en Broe-
der- en Zusterplein,
200 jaar geleden. J.
BÜRGIN, *BRÜDER-
GEMEINDE UND
SCHLOSS ZU ZEYST*
(ca. 1800).

Utrechts archief, cat.
nr. 206384.

BEWERKT DOOR DE AUTEUR

1995 werd afgebroken en vervangen door het appartementencomplex Slotstaete, dat nog wel ongeveer de contouren van de oude brouwerij volgt.

Hier beginnen we onze wandeling door Zeist.

Via de Zinzendorflaan lopen we eerst langs het Slot, dat is gebouwd in het laatste kwart van de 17^e eeuw, in opdracht van Willem Adriaan van Nassau-Odijk, kleinzoon van prins Maurits van Oranje. Willem Adriaan was een berucht gokker, zelfs zijn gelijknamige kleinzoon leed nog onder grootvaders schulden. Hij bood het Slot met de omliggende landerijen te koop aan. In 1745 kocht de Amsterdamse ijzerhandelaar Cornelis Schellinger het voor 157.000 gulden (ongeveer € 1,8 miljoen nu). Niet alleen voor zichzelf! Hij was een volgeling van Nikolaus Graf von Zinzendorf, de stichter van de Evangelische Broedergemeente,

een protestantse geestelijke stroming die teruggrijpt op denkbeelden uit de 15^e eeuw. Schellinger kocht Slot Zeist als thuishaven voor deze hernhutters in Nederland.

De Broeders werden een belangrijke factor in de bloei van het dorpie Seijst, dat zich tot dan redelijk onopvallend door de geschiedenis had bewogen. Vóór het Slot verrees een groot vierkant plein, omringd door gebouwen van de Broedergemeente. Dat plein wordt doorsneden door de lange zichtlaan die het nu verdeelt

in het Broeder- en Zusterplein. Hier woonden en werkten de Broeders, er waren woonhuizen, werkplaatsen, winkels en fabrieken. Daarheen gaan we nu, rechtsaf bij de slotpoort de Nassau-Odijklaan in. We lopen de 18^e eeuw binnen, naar de pleinen die er nog vrijwel net zo uitzien als in de stichtingsjaren.

Twee lange gebouwen strekken zich naar beide zijden uit, links het Zusterhuis, waar de ongehuwde vrouwelijke leden van de gemeente woonden, rechts het Broederhuis. Achter de heggen tussen het Slot en het Zusterhuis ligt de Godsakker, de begraafplaats van de Broedergemeente, waar de overleden gemeentelieden rusten onder eenvoudige platte stenen. Het Broederhuis is grotendeels afgebrand in 1967, maar geheel in stijl herbouwd, met nog een extra vleugel, rechts van ons parallel aan de weg. Deze vleugel was al in de 18^e eeuw ontworpen, maar nooit gerealiseerd. Je moet goed kijken om een beetje te kunnen zien dat dit gedeelte niet origineel is.

Dan opent het plein zich, in een strenge symmetrie. Links zien we

onder andere de kerk van de Broedergemeente. Rechts het grote Schellingerhuis, waar de Hernhutter Zending gevestigd was, en op de hoek vóór ons de oude jongensschool.

Aan het verre einde is de symmetrie verstoord: de geplande vleugel links is nooit gebouwd. Hier kijken we tegen de achterzijde van een aantal voormalige Broederbedrijven aan, gelegen aan de Lageweg: in het midden de grote terracottafabriek van Broeder Martin, die kachels maakte, links het fabriekje voor stalen ramen en rechts de zinkgieterij van Broeder Schütz. Die zorgde nog wel eens voor overlast, getuige een klacht van dominee Verbeek, die in 1839 vond dat Schütz onder schooltijd en tijdens kerkdiensten teveel lawaai maakte.¹ We kunnen ons voorstellen hoe toen het geluid van metaal op metaal over dit plein galmde. Nu hindert ander metaal, hoeveel mooier zou dit plein niet zijn zonder al die auto's

Bij het verlaten van deze oase zien we rechts een kleine winkel, waar nog de beroemde hernhutter sterren worden verkocht, stervormige kerstversiering. Hier stappen we over een drempel naar twee eeuwen later.

Vanonder de donkere bomen komen we in het licht en kunnen ons verbazen dat de lange kaarsrechte straat vóór ons vroeger de Donkere Laan heette, precies zo overschaduwde door zware bomen als de weg waar we net vanaf komen. Tegenwoordig is dit de Slotlaan, oorspronkelijk de

Het gemeentehuis.

De 1^e Dorpsstraat.

kilometers lange zichtlaan van het Slot.

We steken de Lageweg over. Voor ons ligt Het Rond, waaraan meteen het gemeentehuis opvalt. Maar eerst zien we rechts de nieuwe jongensschool van de Broedergemeente,

gebouwd in 1916, nu een kantoor. De oude functie staat op een grote gevelsteen. Bijna daarnaast bevindt zich het voormalige postkantoor uit 1911, een gebouw met een torentje. Waarom heet het hier Het Rond? Alles is rechthoekig! Het is als met

de brouwerij. Tweehonderd jaar geleden lag hier een rond plein, het Rondeel. Lange tijd bleef het min of meer rond, totdat toenemend verkeer een andere vorm eiste.

Links zien we nóg een voormalig pand van de Broedergemeente: hotel, nu restaurant, Hermitage, gebouwd in 1841 als Gasthof voor reizende Broeders.

Het gemeentehuis is in 1908 gebouwd naar een ontwerp van de 25-jarige Jan Stuivinga, nadat het toenmalige raadhuis te klein was geworden. Het is in latere jaren uitgebreid. De nieuwbouw van 2014 is groot en hoekig, in vorm en kleur sterk contrasterend met het kerkachtige ontwerp van Stuivinga. In de nieuwbouw houdt het Zeister Historisch Genootschap elke dinsdagochtend spreekuur voor vragen over de geschiedenis van Zeist.

In ruim driehonderd meter hebben

we ruim driehonderd jaar geschiedenis doorlopen ...

Het Rond deelde de oude Dorpsstraat in tweeën. Naar links loopt nu de 1^e Dorpsstraat, die aansluit op de oude straatweg naar Utrecht. De 2^e Dorpsstraat leidt naar rechts, de kant van Arnhem op. De huisnummering trekt zich niets aan van deze tweedeling. We gaan tussen de Hermitage en het gemeentehuis door de 1^e Dorpsstraat in.

Dit was Zeist, in de tijd dat Schellinger het Slot kocht. Twee rijen huisjes en een kerk langs de doorgaande weg tussen Utrecht en Arnhem. Verder heidevelden, bos, en grasland.

We wandelen richting Utrecht. Elk gebouw heeft zijn geschiedenis. Aan de rechterkant zien we op nummer 15 het vorige gemeentehuis, gebouwd in 1877. De nummers 20, 22 en 24 staan op de plaats waar het

eerste Logement van de Broedergemeente was. Het gebouw was zo groot, dat de eigenaar het niet in één keer kon verkopen en het in 1829 in drieën splitste. De nieuwe eigenaar van nummer 22 kreeg de verplichting de put van het secreteet (toilet)² schoon te houden, die op het terrein van nummer 20 stond. De huidige gebouwen stammen uit de jaren tachtig van de 19e eeuw. Er waren ooit een boekhandel, een rijwielhandel en een drukkerij in gevestigd. We passeren daarna een lelijke leemte in de gevelrij, die de straat een air van afbraak geeft. Hier stonden vroeger twee hervormde pastorieën, omdat de kerk twee dominees had.³ Ze zijn afgebroken in 1929. Tijdens de bezetting werd het terrein afgesloten door een muur, die in 1949 instortte, waarbij twee mensen om het leven kwamen.⁴ Sedertdien is de ruimte opengebleven en dat is jam-

De Hervormde Kerk.

Lommerlust doet zijn naam nog steeds eer aan.

mer, want deze oude straat is nog springlevend en verdient beter.

Konden we ons in de Dorpsstraat nog een beetje in de 19^e eeuw wenen, bij het verlaten ervan gaat dat wel over. Een brede weg met veel kantoorvilla's wordt het hier. De Straatweg naar Utrecht. Naar links loopt de Waterigeweg, een eeuwenoud kerkpad dat zijn naam kreeg van de drassige grond waar het doorheen liep. Kerkpad? Jawel, rechts van ons ligt de hervormde kerk, de oudste kerk van Zeist. De witte toren stamt uit de 12^e eeuw, maar tussen 1841 en 1843 is hij verbouwd, toen de rest van de kerk werd vervangen door het huidige gebouw.

In oude tijden beierde hier de kerkklok, telkens wanneer Utrecht een nieuwe bisschop had. De bisschop kwam persoonlijk luiden, want zo stond dat in de voorschriften.⁵

Vorbij de kerk zijn achter glas nog resten van de tufstenen weermuur te zien, die eromheen stond.

We gaan een klein eindje richting Utrecht, lopend aan de rechterkant van de weg. Eerst steken we de Montaubanstraat over, genoemd naar timmerman Johannes Montauban (1782-1867)⁶, die hier zijn woning en bedrijf had. Het pad had toen een andere naam, maar de Zeistenaars spraken steeds van de Steeg van Montauban, en zo beklifde de naam tot op de huidige dag. Het gemeentebestuur heeft, na het overlijden van de geliefde burgemeester Willem Karel Huydecoper in 1882, nog wel de steeg tot Huydecoperstraat gepromoveerd, maar de jonkheer legde het dertien jaar later toch af tegen de timmerman. Vergeten werd Huydecoper echter niet, zoals we verderop nog zullen zien.

Montauban speelde overigens een leidende rol bij de verbouwing van de kerk die we net voorbij zijn.⁷

Langs de Utrechtseweg liggen vele landhuizen. Bijna allemaal zijn ze gebouwd in de 19^e eeuw, voor baronnen, jonkheren en later ook rijk geworden burgers. In Zeist hebben bijna zeventig van deze buitens bestaan, reden waarom Zeist wel de 'Parel van de Stichtse Lustwarande' werd genoemd. 'Lustwarande'? 'Stichtse'? Woorden uit vervlogen tijden. Het Sticht, dat is de provincie Utrecht, afgeleid van het oude bisdom. En een warande is een jachtgebied. Veel eigenaren van de buitens en landhuizen legden bij hun huis een bos aan op de Zeister heidevelden (doorgaans tot verdriet van de schapenboeren), voor de plezierjacht.

De huizen hebben fraaie namen, als Ma Retraite, Stenia, Veldheim, Beeklust, Bloemenheuvel, Lommerlust. De andere kant op, voorbij de Dorpsstraten, aan de Driebergseweg, liggen er nog meer: Molenbosch, Sparrenheuvel, Groenoord en andere. De meeste net te ver voor onze wandeling, meer iets voor een andere keer, op de fiets.

Ze werden niet het hele jaar door bewoond. Pas in het voorjaar trokken de eigenaars naar Zeist om de stinkende steden te ontvluchten. In 1900 schrijft S.Kalff in 'Eigen Haard' daarover: 'Villa's en optrekjes die den ganschen langen winter ledig stonden, die niets te zien gaven dan gesloten blinden, kale voorer-

19e-eeuwse arbeidershuisjes aan de Oude Arnhemseweg nr 16.

De Wilhelminaboom.

ven, met stroo omwoelde siergewassen, ledige serres en bevroren vijvertjes hebben dan weer toilet gemaakt. Men ziet de grijze hoofden van douairières en geretireerde “mannen van betekenis” achter de spiegelruiten, en nuffig gekleede stadsmeiden om het huis dwalen ...⁸

Met de afkalving van de betekenis van de adel en de stijging van onderhouds- en loonkosten werd het steeds moeilijker de landhuizen in stand te houden. Veruit de meeste zijn nu niet meer particulier bewoond en hebben kantoorfuncties. Soms zijn er kantoorgebouwen bijgebouwd, vaak zijn de parken verkaveld en volgezet met woningen voor gewoner volk. Soms zijn ze gesloopt. Maar er zijn er nog genoeg om de herinnering aan de Lustwarande levend te houden.

We zien er één vlakbij, het witte Lommerlust op de volgende hoek. Appartementen zijn er nu in, en er is

aan beide kanten een vleugel bijgebouwd, in dezelfde stijl als het oude huis. We slaan rechtsaf vóór het huis en komen in de straat die ook Lommerlust heet. Ooit de tuin, nu staan er woonhuizen. Aan het einde loopt de Oude Arnhemseweg. Aan de overzijde werden in de 19^e eeuw arbeiderswoningen gebouwd, er staat nog een huizenrijtje uit die tijd recht voor ons.

We steken schuin naar rechts over, naar de Markt met een Wilhelminaboom, beschermd door een traliehek uit 1898. Dat lijkt wel nodig, want de boom heeft lang niet de statuur van de vorstin. De straat die vanaf hier aan de linkerkant van het plein naar het noorden loopt, heet de Voorheuvel. Er is ook een Achterheuvel, die hiervandaan iets meer naar het noordoosten loopt, maar die kun je niet zien omdat in 1986 de bibliotheek bovenop de splitsing is gebouwd. Dat gebouw is geome-

trisch ontworpen met een halve cirkel en scherpe driehoeken.

De Voorheuvel is de oudste van de twee heuvelstraten, en heette aanvankelijk gewoon Heuvel. Hier lag namelijk de ‘Muscoviterschen Heuvel’, waar al in de 18^e eeuw Zeistenaars konden recreëren. Er was een tapperij, ‘De Warme Hand’, waarbij enkele huurhuisjes stonden. Toen deze in 1827 van eigenaar wisselden, werd het de koper uitdrukkelijk verboden een tapperij erin te vestigen.⁹

De Voorheuvel is een van de eerste twee grote uitbreidingen van Zeist, samen met Nooitgedacht, waar we later nog langs gaan. Van de oorspronkelijke bebouwing is niets bewaard gebleven. De straat ontwikkelde zich van een rij daglonershuisjes tot een belangrijke winkelstraat. Halverwege, bij een fietsenwinkel, kunnen we rechtsaf een steeg in, die uitkomt op Het Hazepad. Verdwaald tussen de achterkanten van winkels staat hier een pittoresk huisje uit 1907. Het is nu een eetgelegenheden. We gaan naar links en komen uit op de Jagerlaan, waar we weer links gaan. Aan de overkant van de straat zien we een blokje van drie voormalige arbeiderswoninkjes. Dit rijtje heeft een mansardedak (dak met een ‘knik’ erin), dat in zwang kwam toen men zich realiseerde dat een gewoon zadeldak wel erg weinig ruimte op de eerste verdieping bood.

De Jagerlaan komt uit op een kruising met de Voorheuvel en de Bergweg. Die laatste, ook al een eeuwenoude weg, gaan we in. Recht voor

ons zien we de watertoren uit 1896, en iets rechts daarvan een groot en hoog rood bakstenen gebouw dat op een complex silo's lijkt. Dit gebouw uit 1972 is echter de Rehobôthkerk van de gereformeerde gemeente. Hij heeft ooit een prijs gewonnen als leukste kerk van Nederland en daar kunnen we ons iets bij voorstellen.¹⁰ Natuurlijk heeft hij een bijnaam, die kunnen we vast wel aan een passant vragen.

Vroeger stond hier ook een molen en waren we tot ver na 1900 echt op de grens van de bebouwing van Zeist.

Daar lag dan ook de begraafplaats, sinds 1829. 'De Kleine en de Grootte is daar en de Knecht vrij van zijnen Heer', staat er op het witte poortgebouw links aan de Bergweg. Naar ruim twintig van de mensen die hier begraven werden is een straat in Zeist genoemd¹¹, ja, ook burgemeester Huydecoper. Hij ligt vlak bij timmerman Montauban, maar diens grafsteen is verdwenen. Vooral in de herfst, als de bodem én de meeste graven zijn bedekt door een dikke laag grote geelbruine bladeren, heerst hier een serene sfeer.

Maar in de morgen van zondag 17 november 1907 werd in de sloot langs de rechterkant van het kerkhof een lijk gevonden. Het bleek van de vijftienjarige geldloper Hendrik Drost te zijn, die de avond tevoren was overvallen, gewurgd en beroofd van zijn tas met 1700 gulden. De daders werden nog dezelfde middag gearresteerd.¹² Vreemd dat een jongen van vijftien met omgerekend

19^e-eeuwse arbeiderswoninkjes aan de Jagerlaan.

De Rehobôthkerk.

€ 20.000 in het donker alleen moest rondlopen!¹³

We wandelen nog een klein stukje verder langs de Bergweg. Rechts passeren we de eenvoudige christelijk gereformeerde Kerk uit 1923.

Daarna zien we links de Van Reenenweg. Van Reenen was directeur van de verzekeringsmaatschappij 'Kosmos'. Hij had ook een graf op de begraafplaats, zij het tijdelijk (hij werd in 1927 herbegraven op de Gemeentelijke Begraafplaats). Aan

Dakopbouwen aan de De Wetstraat.

de Van Reenenweg werd in 1922 de latere Solabestekfabriek gevestigd. Het bedrijf kwam voort uit de Gerritsenfamilie, evenals de Gerofabriek en de fabriek van Gerritsen & Van Kempen, die vlakbij de parkeerplaats van onze auto stond, we komen er straks nog langs. De bestekindustrie was belangrijk voor Zeist, op het hoogtepunt was de bedrijfstak de grootste werkgever van Zeist. In het midden van de 20^e eeuw was er bijna geen bruidslidstje zonder een Gerobestek! Als we honderd meter de Van Reenenweg inlopen, zien we de voormalige Solafabriek met de oude schoorsteen, die een monument is. Maar dan toch weer terug naar de Bergweg en rechtsaf de De Wetlaan in.

Deze straat ligt in de wijk die sinds

1901 het Transvaalpark heet.¹⁴ Alle straten kregen namen van kopstukken uit de Boerenoorlog. De Wet, Botha, Kruger, Steyn en anderen. Nederland koesterde een diepe sympathie voor de vrijheidslievende Boeren, die desniettemin hulpeloos ten onder gingen. Het was een belangrijk jaar voor Zeist, 1901, maar daarover straks, een eindje verderop. Nu in deze straat zien we rijtjeshuizen uit het eerste decennium van de 20^e eeuw, met platte daken, nog weer meer ruimte op de eerste verdieping! Voor later tijden echter toch niet genoeg, getuige het scala aan opbouwen op de daken – de belangen van binnen en buiten lijken hier op een bijzondere manier tegen elkaar afgewogen.

Laten we bij de Kritzingerlaan naar rechts gaan, dan komen we uit op

de Steynlaan, de hoofdstraat van het Transvaalpark. Tot 1904 was dit een onverharde weg die regelmatig in een modderpoel veranderde. We slaan linksaf de drukke winkelstraat in. We steken de Geiserlaan over en zien dan links op de volgende kruising een bruin stenen gebouw met een grote schoorsteen. Dit is wat rest van de gasfabriek, die hier in 1889, ruim buiten het dorp, werd opgericht. Op zondag 12 augustus 1962 ontplofte een van de tanks voor aardgasopslag waartoe men inmiddels was overgegaan. Bij de explosie viel één dode te betreuren en er werd grote schade aangericht.¹⁵ Vijf jaar later werd de fabriek gesloten.

Weer een hoek verder ligt de Slotlaan, waarvan we het beginpunt al zagen bij het Broederplein. De Slotlaan is de hoofdstraat van het hele centrum van Zeist, ooit een lange laan met alleen bomen, nu een bruisende winkelstraat. Er was een tussenperiode, waarin hier bijzondere gebouwen werden gebouwd, zoals Bethanië, de Nieuwe Sociëteit, de buitenhuizen Middenhoven en Beukenrode, het Weeshuis ... Allemaal panden die nu onwrikbaar op de monumentenlijst zouden staan, maar vooral ten prooi vielen aan het naoorlogse geloof in een nieuwe toekomst.

Ook het station, waaraan de verbreding van de Slotlaan links van ons herinnert, is weg. Het werd geopend in 1901 en betekende een enorme stimulans voor Zeist. Er bestond toen al tientallen jaren een paarden-tramverbinding met Utrecht, maar

ZEISTER BOSCH.

HET IS VERBODEN:

Met loslopende honden in het bosch te komen
en te vertoeven;

Met koopwaren in het bosch te venten;

Vogelnesten uit te halen, Strikken te zetten
en elke handeling die schadelijk voor het wild
en het houtgewas is;

Het bosch en de wandelwegen te verontreinigen
door het wegwerpen van papier, ledige flesschen,
enz. enz., doch deze moeten in daarvoor
geplaatste manden geworpen worden;

In het bosch te fietsen.

AAN KINDEREN:

Te graven en met vuur te spelen.

een treinstation betekende een echte ontsluiting! In het Transvaalpark en ook het aangrenzende villakwartier Wilhelminapark verzeen veel nieuwe huizen. Waarom had Zeist eigenlijk niet eerder een station? De Rhijnspoorweg was al in 1844 aangelegd, maar kwam niet door Zeist zelf, omdat het Ministerie van Oorlog vreesde dat Zeist in de frontlinie kon komen te liggen, dus moest daar geen belangrijke verbindingsweg aangelegd worden.¹⁶ Zo ontstond station Driebergen-Zeist, halverwege beide dorpen.

Natuurlijk lopen we een stukje door de Slotlaan, naar rechts. Maar na minder dan honderd meter gaan we linksaf, de Wilhelminalaan in, hier alleen een fietspad. Het Wilhelminapark is een villawijk, die werd gesticht in 1881, maar pas tot bloei kwam na de opening van het station. Aan dit soort wijken ontleent Zeist een belangrijk deel van zijn faam.

Aan het eind van het fietspad volgen we de Vijverlaan met zijn witte villa's en komen uit op een rotonde bij het Wilhelminapark zelf. We gaan even naar rechts, om te kijken bij het Wilhelminamonument uit 1898. Hoe heet deze straat? De Huydecoperweg! Hier is de overleden burgemeester heengegaan toen hij 'weg moest' van het straatnaambordje van de Montaubanstraat. Wellicht toch een passender omgeving voor een jonkheer die verscheidene grote buitenplaatsen bezat ...

We gaan terug naar de rotonde en

De Vijverlaan met zijn witte villa's.

Bosregels in 1907.

De zinken herten in het Zeister Bos.

kiezen de Prins Hendriklaan. Dan de eerste rechts (Wilhelminalaan) en de eerste links (Parklaan). Veel van de villa's hier staan op de gemeentelijke monumentenlijst. Als de Parklaan zich na vijftig meter splitst, volgen we de rechters tak en komen op de Lorentzlaan. Links aan de overkant zien we een fietspad tussen de bomen en verlaten hierover de villawijk. We kruisen het Laantje zonder Eind en lopen daarna langs de bisonweide.

Nu is het even goed oppassen bij het oversteken van de N224 en dan gaan we het Zeister bos in. Het is ruim twee eeuwen geleden aangeplant als lustwarande en was lang particulier bezit. Toch is het al vrij vroeg opengesteld. Lees hoe men daar in 1907 over schreef: 'Ten genoeg van duizenden vreemdelingen en inwoners heeft deze edele bezitster hare bosschen voor 't publiek opengesteld

(...). Hoeveel dank zijn wij (...) deze vrouwe verschuldigd en hoe gering is de dienst die we haar in ruil voor die goedheid kunnen bewijzen, door de uiterst billijk en noodzakelijk gestelde verbodsbepalingen te eerbiedigen'. Want flessen en papier waren toen ook al een probleem ...¹⁷

We lopen rechtdoor, langs het hertenkamp en kruisen een geul. Vijftig meter later is er een kruispunt, we nemen het brede pad naar links, tot we een privéhuus zien, de oude boswachterswoning (1915). Hier gaan we naar rechts en zien meteen twee levensgrote herten op een rots. Ze zijn van zink, gemaakt door de Broeder Schütz over wie dominee Verbeek in 1839 klaagde. Een van deze herten heeft gestaan op de wereldtentoonstelling van 1851 in Londen. Ze stonden te verpieteren hier, maar zijn in 2016 na een crowdfundingactie gerestaureerd.¹⁸

Na de herten slaan we rechtsaf en

wandelen vrijwel in rechte lijn naar de Prins Bernardlaan, die we oversteken om het park van Pavia, een van de buitenplaatsen, binnen te gaan. We blijven in het bos rechtdoor lopen, rechts aanhoudend, tot we de buitenplaats zien. Het huis is nu een zorginstelling. We gaan er linksom omheen, langs de buitenkant van de vijver, en komen vlak bij een rotonde uit.

Middenop staat een ruim vier meter hoog bronzen kunstwerk, 'Piramide d'amour' van Jits Bakker (2007). De brede rechte weg met bomen is de Laan van Beek en Royen, de oude zichtlaan van het huis dat we aan het zuidelijke einde kunnen zien. Zo moet ook de Slotlaan eruit hebben gezien vroeger.

We gaan vanaf de rotonde via de 2^e Hogeweg richting het dorp, en slaan na vijftig meter linksaf, Nooitgedacht in. Samen met de Voorheuvel is dit een van de oudste uitbreidingen van Zeist. Ook hier is de oorspronkelijke bebouwing verloren gegaan, maar de straat ademt ondanks de nabijheid van het centrum een dorps sfeer. Aan het eind staan links drie huizen uit 1875, met daartegenover een huis van later datum, met opschrift "Nooit Gedacht". Men denkt dat hier in de 18^e eeuw een boerderij met die naam heeft gestaan. Aan het eind komen we op de Jufferstraat, die is genoemd naar juffer Denise Lijnos, het Zwitserse kind-meisje van de latere burgemeester Huydecoper.¹⁹ Ze trouwde in 1844 en ging wonen aan deze

Pavia.

De Laan van Beek en Royen, een oude zichtlaan.

Nooitgedacht, een van de oudste straten van Zeist.

straat, die toen een naamloos smal zandpad was. Ook zij hoort tot de straatnaamgevers op de Oude Begraafplaats! Wij slaan hier rechtsaf, terug naar de Slotlaan, die we oversteken om een beetje naar links het Walkartpark binnen te gaan. Dit park is in 1904 aan de gemeente geschonken door de dames Walkart, twee bejaarde ongetrouwde zussen die woonden in het landhuis van hun vader, dat stond op de plek waar in 1911 het postkantoor met het torentje verrees.²⁰ Als we een beetje langs de verre buitenkant van het park lopen, zien we drie oorlogsmonumenten, voor de strijders in Nederlands-Indië, voor de wegge-

Oud en nieuw in de
Slotlaan.

Beek en Royen.

voerde joden en als laatste een groot bevrijdingsmonument, een staande man met een vlag. Op de gemeentewerf liggen kopieën van zijn edele delen, die nog wel eens van het beeld willen verdwijnen en dan snel ver-

vangen kunnen worden, vertelt een Zeistenaar ons.

We lopen over het midden van de Slotlaan in de richting van het Slot, onder de bomen proeven we nog een sfeer van vroeger. Dan gaan we links

de 2^e Dorpsstraat in. Die komt uit op de Laan van Beek en Royen, die we eerder overstaken. Naast ons is het lange huis Beek en Royen. Vanuit de voordeur kijk je recht de Laan in.

Beek en Royen is rond 1730 gebouwd door de naamgevers, burgemeester Hendrik Verbeek van Utrecht en zijn echtgenote Clara van Royen. Zij lieten het Zeister bos aanleggen. Zijn huidige uiterlijk kreeg het huis ruim een eeuw later, na een ingrijpende verbouwing door twee Zeister bouwondernemers, metselaar Gerrit Meerdink en behanger Christian Hartwigsen. Ze kochten het huis en de tuin in 1845 voor 8100 gulden (nu € 83.000), splitsten het in drieën en verkochten het drie jaar later voor 36.000 gulden (nu € 380.000). Enorme bedragen in die tijd!²¹ Later woonde de familie Van de Poll erin, de stichters van de verzekeringsbank Kosmos. Oprichter Van de Poll liet in 1876 het kantoor bouwen, dat we naast het huis zien. In 1901 werd dit verbouwd naar het huidig uiterlijk.

We lopen tussen deze twee gebouwen door naar de Lageweg en vinden op de hoek met de Karpervijver een dichtgetimmerd rijksmonument, de oude smidse waarin drie generaties Fries het ijzer smeedden. Ze waren vermaard om de kwaliteit van hun sloten. Zal het ooit nog gerestaureerd worden?

Links staan aan de Karpervijver oude huizen, toegankelijk via bruggen. Rechts zien we tussen de bomen door dat de strenge symmetrie

van het Broederplein aan de achterkant niet doorzet.

Het grote pand aan het eind van de Karpervijver staat er pas sinds 1931, de zilverfabriek van Gerritsen & Van Kempen.

Vóór ons kunnen we de auto misschien al zien staan. Ons ommetje door de Parel van de Stichtse Lustwarande is rond.

Zullen we naar huis rijden via de Utrechtse- of Dribergseweg, om nog enkele van de mooie landhuizen te zien, die Zeist zo kenmerken?

Bronnen

In algemene zin:

- * Gemeentearchief Zeist, GAZ (Trudy Servaas)
- * Zeister Historisch Genootschap, ZHG (JanHein Heimel)
- * Website Geheugen van Zeist, GvZ

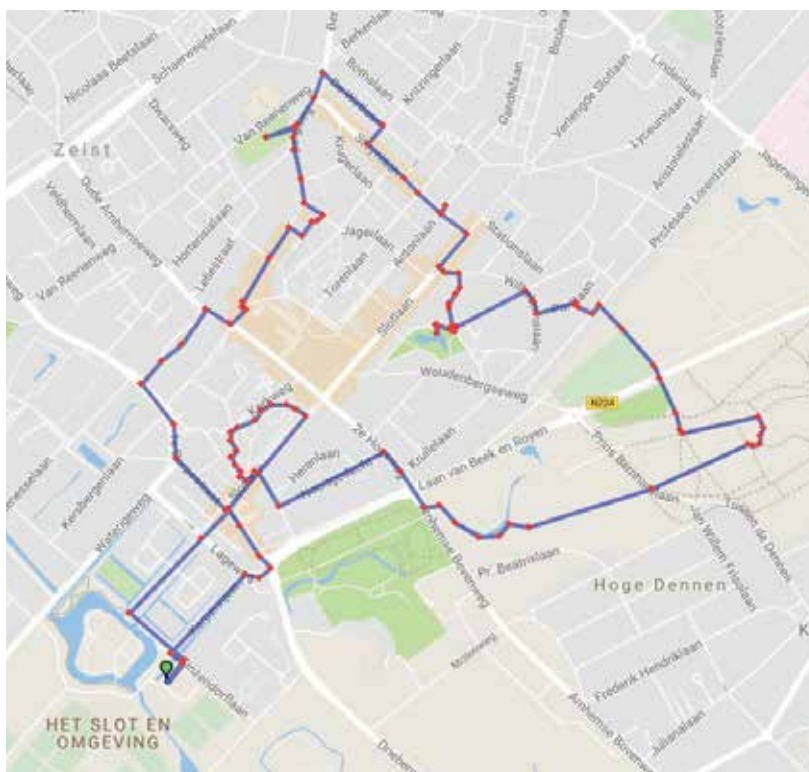
Noten

1-21 Het artikel telt 21 noten. Om ruimte besparen heeft de redactie die noten op de website gezet: <https://www.zhg.nl/images/Downloads/Ommetje2017.pdf>

Het oude gebouw van de zilverfabriek.

Onze wandelroute (gemaakt met Afstandmeten.nl).

Twee adelaars uit hetzelfde nest?

Over de herkomst van een lezenaar uit Zeist

NoorderLichtkerk,
vroeger Noorderkerk
en ook wel Bergweg-
kerk genoemd.

FOTO JAN PETER VAN 'T SANT

Jan Piet Barthel

In 2007 werd mij gevraagd te adviseren over fondsvorming voor restauratie van de toren van de Zeister NoorderLichtkerk (gereedgekomen in 1931, en onder de naam Noorderkerk en later Bergwegkerk van oorsprong een gereformeerde wijkkerk). Om hiervoor donoren te werven moet je kunnen uitleggen dat het gaat om religieus erfgoed dat de moeite en investering waard is om te behouden, zo luidde samenvattend mijn advies. Een historisch dossier was er eigenlijk niet. Hoog tijd dus om zo'n dossier te vormen door een duik te nemen in

de geschiedenis van dit kerkgebouw aan de Bergweg in Zeist, ontworpen door B.W. Plooi (1890-1967) uit Amersfoort, de bouwmeester die zoveel gereformeerde kerken (en een enkele hervormde) op zijn naam heeft staan.

VERHALEN

Speurend naar de geschiedenis van een kerkgebouw kom je van alles tegen. Aan alle vondsten, meer of minder diep weggezonden, zitten verhalen vast. Verhalen over oprichting, inrichting en instandhouding van het gebouw. Maar vooral ook

verhalen van gemeenteleden van wie het huwelijk daar bevestigd is, die een kind hebben laten dopen, of als kleine jongen of meisje bij hun vader voorin mochten zitten in de ouderlingenbank links (rechts van de predikant) of de diakenenbank rechts (in de tijd dat ouderlingen en diakenen de preekstoel flankerden waren er nog geen vrouwelijke ambtsdragers).

Het antirevolutionaire dagblad *De Standaard* meldde op 8 mei 1931 dat gemeenteleden bij de ingebruikname van de Noorderkerk een

doopschaal en een lezenaar hadden geschonken. De zilveren doopschaal was voorzien van een deksel met daarop een duif. Over de bronzen kathedr schrijft de krant: ‘Een arend met uitgeslagen vleugelen (...) draagt het opengeslagen Woord.’

De adelaar of arend is een belangrijk bijbels en christelijk symbool. Hij geldt als de koning van de vogels, verblijft bij de goden in de hemel en brengt daar de uitverkorenen onder de mensen heen. De zorg van God voor zijn uitverkoren volk is te vergelijken met een adelaar die zijn jongen op vleugels naar hun hoge doel draagt: *Met eigen ogen hebt gij gezien hoe ik ben opgetreden tegen Egypte, hoe ik u op arendsvleugelen gedragen en hier bij mij gebracht heb* (Exodus 19:4). *Hij heeft het verzorgd en bewaakt, zoals een arend die ziet naar zijn jongen en boven en heen en weer vliegt, die zijn vleugels uitspreidt voor*

hen, hen opneemt en draagt op zijn wieken (Deuteronomium 32:11).

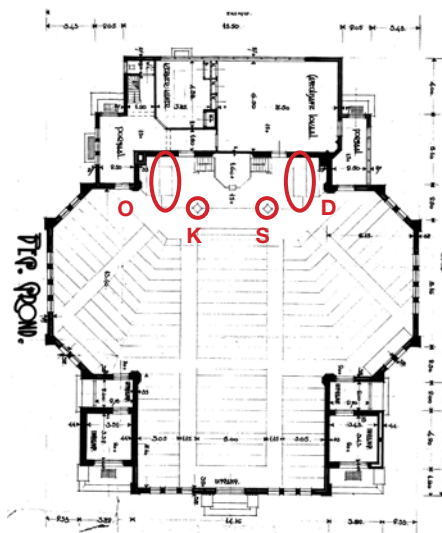
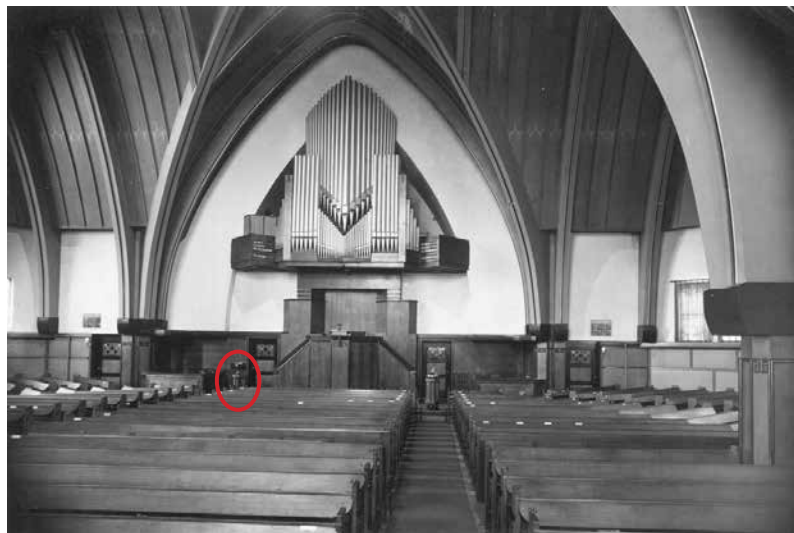
In de middeleeuwse context staat de adelaar voor de evangelist Johannes, die zich – zo luidt de verklaring – direct aan het begin van zijn evangelie als op adelaarswieken verheft naar de troon van God. Begrijpelijk is dan ook, dat in oude (rooms-katholieke) kathedrallen de adelaar in vloermozaïeken, preekstoelen, lezenaars en timpanen veelvuldig voorkomt.¹ Gereformeerden daarentegen waren terughoudend met symboliek in en aan kerkgebouwen.

Er gaan verhalen dat een directielid of bedrijfsleider van de Gerofabriek één van de mogelijke gevers was. De N.V. Gerofabriek was in 1912 in Zeist opgericht onder de naam *Eerste Nederlandsche Fabriek van Nieuw Zilverwerken v/h M.J. Gerritsen & Co*. De fabriek droeg in belangrijke mate bij aan de werkgelegenheid in

Zeist en omgeving. Met name in de wijk rond de Noorderkerk (het ‘Gerodorp’) woonden veel werknemers. Een behoorlijk aantal daarvan zal lid zijn geweest van een kerkgenootschap². Zo zal de wijk ook een substantieel aantal gereformeerden hebben geteld.

PAPIEREN BRONNEN

Uit de notulen van de bouwcommissie valt op te maken dat de doopschaal een geschenk was van het oud-hoofd van de gereformeerde lagere school aan de Walkartweg, de heer A.C. de Vriendt (1858-1940). Over de kathedr valt in de notulen niets te lezen. Aan Gerobedrijfsleider en destijds zeer betrokken ouderling Cornelis Muysson (1886-1965) kunnen we het niet meer vragen. Hij overleed in 1965. Hij wordt door een oud-Geromedewerker als mogelijke gever bestempeld, vooral omdat hij kerkelijk zeer actief was. Vanuit zijn

Interieur Noorderkerk in vooroorlogse toestand, met links van de kansel de lezenaar.

ARCHIEF GEREFORMEERDE KERK ZEIST

Plattegrond van de Noorderkerk.

ARCHIEF GEREFORMEERDE KERK ZEIST

**O = ouderlingenbank
D = diakenenbank
K = kathedr
S = doopschaal**

De sokkel, waarop de adelaar stond, deed in de jaren vijftig dienst als bloementafel.

ARCHIEF GEREFORMEERDE
KERK ZEIST

‘glazen huis’ in de fabriekshal hield hij gedurende de werkweek toezicht op de fabricage van Geroproducten, vanuit zijn woonhuis hield hij toezicht op de bouw van de Noorderkerk. Hij woonde aan de Bergweg op nummer 88, vlak naast ds. Jan Gillebaard (1897-1960), die 34 jaar lang de pastorie op nummer 92 naast de kerk bewoonde.

Oude foto’s en tekeningen van architect B.W. Plooi tonen dat doopschaal en kathederspronkelijk op de rand van het podium naast elkaar stonden, vlak voor de plaats waar de twee gangpaden tussen de kerkbanken uitkwamen op dat podium. Precies symmetrisch ten opzichte van de preekstoel in het midden. De uitgeslagen vleugels van de adelaar droegen het opengeslagen Woord. Dat wil zeggen, op de lezenaar lag een Statenbijbel, opengeslagen bij de Tien Geboden. De ouderling-voorlezer las elke zondag de wet en de gemeente antwoordde met een schuldbelijdenis.

DE VOGEL GEVLOGEN

Terwijl de doopschaal met (vredes) duif door de jaren heen in gebruik bleef, verdween de kathederspronkelijk adelaar uit de kerkzaal. Eind 2007 maakte ik kennis met de heer Theo Kluin (1936-2011), zeer betrokken bij het plaatselijk gereformeerd kerkelijk leven en verzamelaar van allerlei uitingen daarvan. Hij was het die mij op het spoor zette van de verdwenen adelaar. Hij raadde aan in een van de opslagruimten onder de kerk te kijken. Een duik in de kelder leverde inderdaad een vondst op. Ontdaan van zijn sokkel, vuil en wat verbogen, maar verder ongedeed lag de vogel te wachten op zijn herontdekking. Wat de reden achter de verwijdering was, is mij niet exact bekend. Na de Tweede Wereldoorlog, begin jaren vijftig, werd de sokkel als bloementafel gebruikt, die een plek midden voor de preekstoel kreeg. Mogelijk was de associatie met de Reichsadler, die deed denken aan de donkere jaren 1940 - 1945, een motief om de adelaar te verbannen. Afschaffing van de functie van voorlezer zou ook een reden kunnen zijn.

TERUG OP HET NEST

Enige tijd na zijn ‘herontdekking’ is de adelaar, door gemeentelid en kunstenaar Marleen van den Berg, vakkundig gereinigd en door ondergetekende voorzien van een nieuwe sokkel, die enige gelijkenissen vertoont met het origineel. Opvallend zijn de Davidssterren onderaan de beide vleugels; bepaald geen Arische symbolen! Dit motief, een verwij-

zing naar het volk Israël, komt terug in het kerkinterieur als versiering van de steunpunten waarop de dakspanten rusten. Op 27 oktober 2011 vierden we met een culturele avond de tachtigste verjaardag van het kerkgebouw. De kleinzoon van architect B.W. Plooi en de kleinzoon van aannemer J.W. van Westrenen, beiden genoemd naar hun grootvader, onthulden samen de kathederspronkelijk adelaar, die vanaf dat moment weer dienst doet en nu het voorbedenboek draagt.

CONNECTIE MET ROTTERDAM?

Met de herintrede van de lezenaar vóór in de kerkzaal is het raadsel van de oorspronkelijke herkomst nog niet opgelost. Een zoekactie op internet bracht een foto boven water van een volkomen identieke adelaar. Deze blijkt zich te bevinden in de Rotterdamse Bergsingelkerk. Wat een toeval: twee dezelfde adelaars, één in (wat lange tijd heette) de Bergwegkerk aan de Bergweg in Zeist en één in de Bergsingelkerk aan de Bergsingel in Rotterdam!

Navraag bij de archivaris van de Bergsingelkerk, de heer Johan Okkema, leerde dat de Rotterdamse adelaar werd geleverd door de firma Duchâteau & Zonen, kunstsmeed-, koper- en zinkwerken, Snellinckstraat 13b te Rotterdam. Deze adelaar is al in 1916 vervaardigd, ten behoeve van de eveneens Rotterdamse Nieuwe Zuiderkerk van architect Tjeerd Kuipers (1857-1942). Tjeerd

Kuipers schreef in het boekje over deze kerk: 'Het traditioneele voorlezersbankje heeft voor de kracht van het beginsel moeten wijken. Eene, in brons uitgevoerde, lezaar met gestileerde adelaar neemt eene bescheiden plaats in terzijde van het spreekgestoelte op de balustrade.' Was bouwmeester Kuipers tevens de ontwerper van deze adelaar?

De Nieuwe Zuiderkerk werd in 1968 gesloten en vervolgens in 1969 gesloopt. De lezaar staat inmiddels zo'n negen jaar opgesteld in de Bergsingelkerk, waar deze nog wekelijks dienst doet. De firma Duchâteau

heeft overigens meer erfgoed nagelaten: het door hen geleverd bronzen art-deco smeedwerk is nog altijd te bewonderen in het Amsterdamse theater Tuschinski.

BESLUIT

Het is dus zeer aannemelijk dat beide vogels uit hetzelfde nest komen! Maar als deze min of meer gelijktijdig zijn vervaardigd, heeft de Zeister adelaar nog zo'n 15 jaar elders een mogelijk religieuze rol gespeeld, alvorens in 1931 aan de Bergweg neer te strijken. Zag de bronzen vogel meer jaren aan zich voorbijtrekken

dan wij weten? Of heeft Duchâteau rond 1930 een nieuw afgietsel gemaakt met de originele mal uit 1916? De adelaar is tevens symbool van groter overzicht en meeromvattende waarneming. Maar over de herkomst van onze Zeister adelaar tasten wij vooralsnog nog in het duister.

Dit artikel is een bewerking van een artikel dat verscheen in het Historisch Tijdschrift GKN, nr.29 (juni 2014).

Jan Piet Barthel (m.) kijkt toe terwijl Bas Plooi (l.) en Jan Willem van Westrenen (r.) in 2011 de adelaar onthullen.

FOTO FRED MANSCHOT

Op de tachtigste verjaardag van het kerkgebouw weer terug in de kerkzaal.

FOTO JAN PIET BARTHEL

De adelaar in de Rotterdamse Bergsingelkerk.

FOTO DIETMUT TEIJGEMAN-HANSEN

De Rotterdamse Nieuwe Zuiderkerk uit 1916.

ONTLEEND AAN:

<http://static-media.skgcollect.nl/37/images/Walckerorgel%20in%20Rotterdam.jpg>

Over de auteur

Jan Piet Barthel is lid van de NoorderLichtgemeente te Zeist en initiatiefnemer/webmaster van de historische website over deze gemeente: www.noorderlichtgemeente.nl/historie

Noten

1. Ontleend aan: users.skynet.be/religie_info_site/bijbel%20fauna/adelaar.html.
2. Overigens voorzag de Gerofabriek niet alleen in woonruimte, maar ook in sociale faciliteiten als een sportvereniging en hobbyclubs. Zelfs op de kerkgang van het personeel werd toezicht gehouden. (Catharina L. van Groningen, *De Utrechtse heuvelrug. De Stichtse Lustwarande. Dorpen en landelijk gebied* (Zwolle/Zeist 2000)).

Zeister schrijvers

Mr. Hendrik Marsman (1899-1940)

- Letterkundige -

Door R.P.M. Rhoen

In de voorbije honderdvijftig jaar hebben wel meer dan honderd letterkundigen in Zeist gewoond. Slechts van enkelen was het de geboorteplaats. Een van hen, misschien wel de bekendste door de regels uit zijn gedicht *Herinnering aan Holland* (1936), is Hendrik Marsman:

*Denkend aan Holland
zie ik breede rivieren
traag door oneindig
laagland gaan.*

**Hendrik Marsman op
ongeveer zeventien-
jarige leeftijd.**

COLLECTIE ZHG

Seijst
2017
IV-105

De Mr. H. Marsmanstraat loopt van de Schaerweijdelaan naar de Joh. de Meesterstraat.

FOTO FLORA DE VRIJER

In het gezin Marsman en door zijn vrienden werd hij Henny genoemd. Hij werd in Zeist geboren op 30 september 1899. Zijn ouders Jan Frederik Marsman en Maria Adriana Johanna van Wijk hadden een boekwinkel in de 2^e Dorpsstraat op nummer 48. Hendrik was de oudste van drie kinderen. Na hem werden nog geboren Teunis Frederik (1902) en Johan Gerard (1905). In 1905 verhuisde de familie Marsman naar een nieuw winkelpand op nummer 34.

Hendrik had een zwakke gezondheid. Rond zijn zesde jaar lag hij vier maanden in het ziekenhuis en in 1918 is hij ook een hele tijd ernstig ziek geweest.

De kleine Hendrik was een driftig en agressief kereltje. Hij haalde veel kwajongensstreken uit, zoals belletje trekken en hij was een treiteraar. In de tijd dat hij in Utrecht naar school ging, hadden de conducteurs van de tramlijn Zeist-Utrecht een hekel aan hem. Vloeken schijnt hij als de beste gekund te hebben. In zijn jongensjaren sportte hij veel. Voetballen en tennissen hadden zijn voorkeur. Zijn vader trok er met zijn jongens op uit om te gaan kamperen. In 1913 liep de nog jonge Hendrik mee in een historische optocht die toen in Zeist gehouden werd.

Vanaf 1906 bezocht hij de lagere school van de Evangelische Broedergemeente op het Broederplein. Na de lagere school ging hij naar de Rijks-H.B.S. aan de Kruisstraat in Utrecht, waar hij in 1919 het eindexamen behaalde. Om toegelaten te

worden tot de studie rechten moest hij eerst het staatsexamen gymnasium afleggen. Dat deed hij in 1922. Hij begon zijn studie aan de universiteit van Leiden, waar hij in 1924 het kandidaatsexamen rechten deed, en zette daarna zijn studie voort aan de universiteit van Utrecht. In 1928 studeerde hij daar af. Het jaar daarop vestigde hij zich als advocaat in Utrecht.

In dat jaar, 1929, trouwde hij op 18 december met Rina Louisa (Rien) Barendregt. Op 21 november was hij al in Utrecht gaan wonen. Hij woonde tot die tijd nog bij zijn ouders met uitzondering van twee periodes tussen oktober 1921 en juni 1923, waarin hij in Noordwijk verbleef. Het is in die tijd dat hij aan een vriend schreef: 'Ik houd niet van Leiden ... maar mijn God: alles beter dan Zeist.' Zijn ouders waren intussen in 1921 naar de Wilhelminalaan 3 verhuisd, waar zijn moeder een pension hield.

Marsman was van huis uit Neder-

lands-hervormd, maar al vroeg worstelde hij met zijn geloof. Hij voelde zich een tijdlang sterk aangetrokken tot de katholieke kerk. Een anekdote vertelt dat de schrijver en dichter Anthonie Donker (pseudoniem van N.A. Donkersloot, 1902-1965) in die periode tegen hem zei: 'Jij wordt nooit katholiek!' Waarop Marsman tegenstribbelend vroeg: 'En waarom niet?' Donker antwoordde daarop: 'Het zou te lang duren voor je paus was!'

Op de H.B.S. raakte Marsman bevriend met de schrijver Arthur Lehning (1899-2000). Op de lagere school in Zeist zaten ze in dezelfde klas, maar waren nooit vrienden geworden. Beiden waren zeer geïnteresseerd in literatuur en Lehning heeft hem geholpen bij de uitgave van zijn eerste gedichtenbundel in 1921 en bij de uitgave in 1923 van de gedichtenbundel *Verzen*. In 1929 schreef hij twee gedichten als herinnering aan de overleden moeder van Arthur Lehning. Tot aan de dood

van Marsman in 1940 hebben zij contact met elkaar gehouden.

Een andere vriend van Marsman in Zeist was de dichter en schrijver Roel Houwink (1899-1987). Zij leerden elkaar in 1920 kennen. Beiden vormden in 1925 de redactie van het literaire tijdschrift *De Vrije Bladen*. Deze vriendschap heeft een jaar of zeven standgehouden. Een vriendin van Marsman, die hem ook inspireerde tot het schrijven van de gedichten *De blauwe tocht* (1921) en *Smaragd* (1922), was Nell van Nie (1897-1990) die in 1926 met Houwink trouwde.

Aan de 2^e Hogeweg woonde de jonge componist Willem Pijper (1894-1947). Marsman maakte kennis met hem in 1918. Hij droeg aan hem zijn gedicht *Nacht* op.

Om gezondheidsredenen, maar blijkbaar ook omdat hij moeilijk met andere mensen kon omgaan, trok hij zich in 1933 uit de advocatuur terug. Hij maakte verschillende buitenlandse reizen en in 1936 besloot hij zich in Frankrijk te vestigen. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog wilde hij samen met zijn vrouw van daaruit naar Engeland uitwijken. Op de boot 'Berenice', waarmee hij Het Kanaal overstak, deed zich op 21 juni 1940 een ontploffing voor en Marsman vond hierbij de dood.

Van hem verscheen onder andere de gedichtenbundel *Tempel en Kruis* (1940) en de roman *De dood van Angèle Degroux* (1933). In 1919 schreef hij de dichtregels: 'Mijn dorp, ik ben uw dorre tucht / en d'onoprechtheid

van uw vale straten / in wrok, in langverzuurden wrok ontvlucht' en toch kan men zeggen dat het dorp Zeist met zijn inwoners hem geïnspireerd heeft tot het schrijven van mooie gedichten.

Archivalia

- * Gemeentearchief Zeist.
- * Burgerlijke stand en bevolkingsregister van de gemeente Zeist.

Literatuur

- ◇ R.P.M. Rhoen, 'Hendrik Marsman, Zeist 1899-aan boord van de Berenice in Het Kanaal 1940, schrijver'; in: J. Meerdink (red.), *Markante Zeistenaren* (Zeist 1991), p. 149-161.
- ◇ R.P.M. Rhoen, *In de voetstappen van Hendrik Marsman (1899-1940) door het dorp Zeist* (Zeist 1999).
- ◇ Karen Veenland, 'De historisch allegorische optocht van 1913' in *Seijst* (2013), p.49-53.

De tekst van de gevelsteen van 2^e Dorpsstaraat 34 (... HEEFT DE DICHTER / MR. HENDRIK MARSMAN / GEWOOND VAN / 1905 - 1921) is helaas deels onleesbaar geworden door een slecht geplaatste brievenbus.

FOTO JAN PETER VAN 'T SANT

Uit de collectie

DE KROON VAN ERNOS

**De kroon met
medailles en linten.**

Karen Veenland-Heineman

De titel lijkt op die van een sprookje. Niets is minder waar. Ernos is de naam van de gymnastiekvereniging van het Christelijk Lyceum in Zeist. Het ZHG bewaart sinds kort een uniek attribuut van deze bijzondere vereniging, dat via oud-ZHG-bestuurslid Fred Steensma in ons bezit is gekomen.

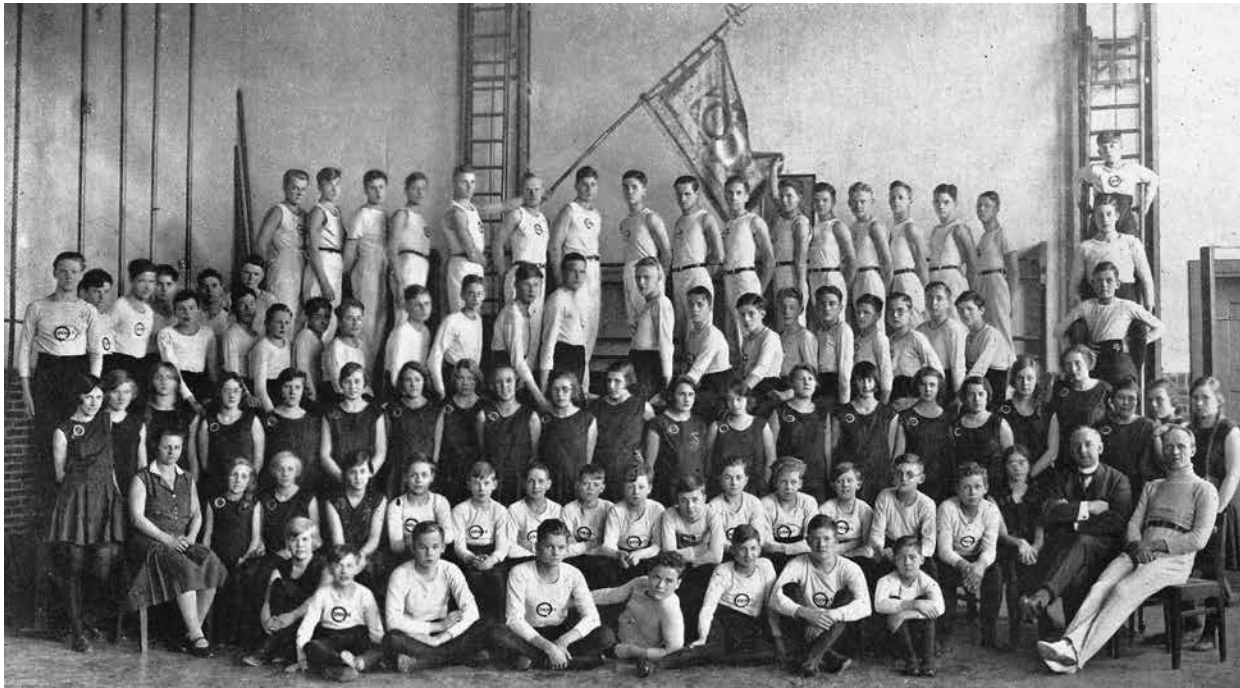
Het object bestaat uit drie platte, goudkleurige ringen van verschillende omtrek. Ze zijn verbonden met een buis, hebben rondom ronde gaten en zijn aan de onderzijde voorzien van oogjes. Aan de oogjes hangen haakjes. Deze 'kroon' kon bo-

ven op de stok met het vaandel van Ernos bevestigd worden. Het is niet bekend hoe oud de kroon is. In het gedenkboek, uitgegeven in 1934 bij het 25-jarig bestaan van het lyceum en het internaat, is het vaandel afgebeeld met een kroon (bestaande uit één ring), maar zonder medailles.

De oorsprong van het Christelijk Lyceum, gesticht in 1909, ligt in Zetten. In 1918 verhuisde de school met internaat naar Zeist, waar in 1922 twee nieuwe gebouwen werden betrokken: de school aan de Lyceumlaan en het internaat aan de Krakelingweg.

Gezin en school waren essentieel,

maar ook het zogenoemde 'derde milieu' speelde een belangrijke rol op het lyceum. Hieronder vielen activiteiten, zoals sport en toneel, die bijdroegen aan algemene vorming en teamgeest. De *Lyceum Gymnastiek Vereniging Ernos* is op 1 oktober 1921 opgericht. Onder de leiding van de heer G. Vermeulen en mejuffrouw M.C. Cornelis werd getraind voor succesvolle deelname aan landelijke en plaatselijke sportwedstrijden. Ernos gaf ook uitvoeringen in Figi en Boschlust, samen met andere gymnastiekverenigingen, zoals Hygiëa en Sparta. Er zijn veel prijzen gewonnen. En

De leden van Ernos op een foto in het gedenkboek uit 1934. Boven in het midden het vaandel en een kroon (hier zonder medailles).

GEMEENTEARCHIEF ZEIST

Drie medailles, gewonnen bij atletiek- (D.O.T.O, 1933-1948), zwem- (1933) en korfbalwedstrijden (1935).

Voorzijde van de medaille van de BATO veldloop op 5 mei 1923.

dat is te zien! Aan de haakjes hangen bijna 50 medailles en diverse vaantjes uit de periode 1921-1948. De meeste medailles zijn rond, maar er zijn ook rechthoekige en kruisvormige exemplaren bij. Ze zijn goud-, zilver- of bronskleurig. Op de voorzijde is meestal een afbeelding van een of meer sporters te zien. De soort prijs, de naam van de organiserende vereniging en soms het jaartal zijn in de achterzijde gegraveerd. Een vroege prijs is de medaille, die M. Spoon won tijdens de door de gymnastiekvereniging BATO uit Zeist georganiseerde veldloop op 2 mei 1923. Een verslag van de wedstrijd staat in De Nieuwe Zeister Courant van 12 mei 1923. Helaas is het vaandel van Ernos niet

bewaard gebleven. Maar de kroon met medailles herinnert ons nog aan een bloeiende gymnastiekvereniging, die in de jaren negentig is opgeheven.

Bronnen

- M. van Diggelen, *Een bijzondere school; Een geschiedenis van het Christelijk Lyceum te Zeist in vogelvlucht 1922-2002* (Zeist 2002).
- M. van Diggelen, J. Soetens, *Beeld van een school. Honderd jaar Christelijk Lyceum Zeist 1909-2009* (Zeist 2009).
- *Met dank aan Michiel van Diggelen.*

**Arie Moolenaar ont-
vangt de De Monté
ver Lorenpenning van
Flora de Vrijer.**

FOTO JANHEIN HEIMEL

Seijst
2017
IV-110

Van het bestuur

De Monté ver Lorenpenning

We hebben op onze jaarlijkse medewerkersavond afscheid genomen van Arie H. Moolenaar als secretaris van het Zeister Historisch Genootschap. We zijn Arie veel dank verschuldigd voor zijn vele werk voor het ZHG waaronder nauwkeurige verslaglegging van de besluiten in het Dagelijks Bestuur en uitvoerige notulen van de Algemeen Bestuur vergaderingen. In ieder eerste nummer van Seijst in een nieuw jaar verscheen zijn *Jaarverslag* van de secretaris, altijd weer een prachtige weergave van wat er in het afgelopen jaar

gebeurd was, op zich al een naslagwerk van formaat. We kijken terug op 13 mooie jaren, waarin het ZHG tot verdere bloei is gekomen en Arie heeft daar een belangrijke bijdrage aan geleverd. Zijn afscheid hebben we vergezeld doen gaan met het uitreiken van de zilveren De Monté ver Lorenpenning.

Mw. L(oeki) Schönduve is Arie Moolenaar opgevolgd als secretaris, we wensen haar een even goede tijd als Arie in ons midden toe.

In het kader van ons 65-jarig bestaan hebben we tijdens het Histo-

risch Café op 30 oktober 2017 de De Monté ver Lorenpenning ook uitgereikt aan 't Gilde Zeist, met name aan de groep Gilde Rondleidingen, en aan de heer Th.G.P.M. Ruijs. Er zijn 27 verschillende rondwandelingen en daarbij 23 gidsen die Zeisternaren en bezoekers van buiten Zeist in kort bestek iets over de geschiedenis van Zeist vertellen. Theo Ruijs is bekend als bestuurder van de Van de Poll Stichting (nu ZHG), lid van verschillende commissies en als auteur van diverse publicaties over Zeist. Hij is, kortom, een bekende Zeistenaar met een grote belangstelling van de geschie-

denis van ons dorp en dat niet alleen maar hij betekent ook veel voor de geschiedenis van Zeist.

De penning is bestemd voor diegene die zich als bestuurder, auteur of faciliterder in hoge mate verdienstelijk heeft gemaakt voor het Genootschap en alle drie voldoen aan een of meer criteria.

Reünie

Ter gelegenheid van ons 65-jarig bestaan hebben we ook een reünie georganiseerd voor allen die als bestuurder of medewerker verbonden zijn of zijn geweest. Het was een gezellige bijeenkomst waarbij onder het genot van een hapje en drankje veel ervaringen en herinneringen zijn uitgewisseld. In het jaarverslag over 2017 zullen we een aantal foto's hiervan opnemen.

Onze 'oudste' donateur

We hebben onze oudste donateur 'gevonden', het is de heer L(eo) Visser. Sinds 1955 is de heer Visser donateur. Hij heeft bovendien veel voor ons Genootschap betekend als bestuurder en auteur van vele, vele boeken en artikelen over Zeist. Zijn bekendste boek is misschien wel: *De Straatnamen van Zeist* en de aanvullingen daarop. In 1999 werd hem de De Monté ver Lorenpenning reeds uitgereikt.

Publicaties

In dit nummer van Seijst vindt u een artikel over een Ommetje door Zeist in 2017, een mooie aanvulling op de

rondwandelingen uit 1874, 1900 en 1907, die u in een speciaal nummer van Seijst heeft kunnen lezen, het werd wel tijd voor een nieuwe wandeling door het centrum van Zeist.

'Onze' donateur Herman uit de Bosch heeft weer twee dvd's samengesteld, de een met alles wat hij over bakkerijen in Zeist heeft kunnen vinden en de andere over melkboeren in Zeist. Het zijn verhalen met heel veel foto's. Het ZHG heeft besloten dat wij de dvd's zullen verkopen. Er is slechts één papieren uitgave voor het archief (bakkerijen 860 pagina's en melkboeren ca. 300). Voor wie geïnteresseerd is in de middenstand van Zeist is dit een mooie bron van informatie. Een dvd over de wasserijen in Zeist is al langer beschikbaar.

Ten slotte

We zijn iedere dinsdagmorgen van 10-12 uur in het HIP (Historisch Informatie Punt) in het gemeentehuis aanwezig. Wilt u wat weten over de geschiedenis van Zeist of heeft u zelf wat te vertellen of te brengen, laat u verrassen. Een aantal deskundigen zitten altijd klaar om uw vragen en opmerkingen te beantwoorden, maar het is ook gewoon gezellig en een bron van informatie. U hoort wellicht nog nieuwe dingen over (onderdelen) van de geschiedenis van Zeist.

Namens het bestuur,

Flora de Vrijer, voorzitter

Leo Visser, donateur van het ZHG sinds 1955 krijgt een bos bloemen om dat feit te vieren.

FOTO FLORA DE VRIJER

Herman uit de Bosch overhandigt ZHG-voorzitter Flora de Vrijer zijn boek over de Zeister melkboeren.

FOTO JANHEIN HEIMEL

Nieuwe donateurs

Mevrouw F.M. Siersma	HOUTEN
De heer T.W. Vreman	ZEIST
Mevrouw G.A.M. Meering	ZEIST
Mevrouw L. Schönduve	ZEIST
De heer J. Kronenburg	ZEIST
Mevrouw C.G.J. Eikelboom	ZEIST
Mevrouw G.H. Duikers-van de Berg	DOORN
De heer J.W.J. Gennip	ZEIST
De heer P. van Amerongen	AMERSFOORT
De heer H. Carelse	ZEIST
De heer M.A.F.P. Jansen	ZEIST
De heer J. Kuipers	ZEIST
De heer S.J.P. van der Aa	ZEIST
De heer A. Wisman	ZEIST